

**NUTQ O‘STIRISH FAOLIYATINI VARK MODELİ ORQALI
O‘QITISHNING NAZARIY ASOSLARI**

Temirova Mushtariybonu Iminjon qizi

Andijon davlat pedagogika insituti

*Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi(maktabgacha ta'lim) yo'nalishi
2-kurs magistranti.*

mustaritemirova@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada nutq o‘stirish faoliyatini VARK modeli (Visual, Auditory, Reading/Writing, Kinesthetic) asosida o‘qitishning nazariy-pedagogik va psixologik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda nutq o‘stirish jarayonining ta’limdagi o‘rni, o‘quvchilarning individual o‘rganish uslublarini hisobga olishning ahamiyati, VARK modelining mohiyati hamda uni nutqiy faoliyatni rivojlantirishda qo‘llash imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Maqolada vizual, eshitish, o‘qish/yozish va kinestetik o‘rganish uslublariga mos metod va texnologiyalar nutq o‘stirish faoliyati bilan integratsiyada ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari VARK modeli asosida tashkil etilgan nutq o‘stirish mashg‘ulotlari o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, dars samaradorligini oshirish va ta’lim jarayonini individuallashtirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *nutq o‘stirish, VARK modeli, o‘rganish uslublari, kommunikativ kompetensiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, pedagogik texnologiyalar.*

Zamonaviy ta’lim tizimida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv yetakchi tamoyillardan biri sifatida qaralmoqda. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlari, qabul qilish kanallari, bilish uslublari va ehtiyojlarini hisobga olish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Ayniqsa, nutq o‘stirish faoliyatini tashkil etishda o‘quvchilarning axborotni qabul qilish va qayta ishlashdagi farqlarini e’tiborga olish dolzarb

ahamiyat kasb etadi. Chunki nutq – bu nafaqat til birliklarining mexanik yig‘indisi, balki tafakkur, idrok, xotira, emotsiya va muloqot jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq murakkab psixolingvistik hodisadir.

Shu nuqtai nazardan, ta’lim jarayonida VARK modeli (Visual – vizual, Auditory – eshitish, Reading/Writing – o‘qish/yozish, Kinesthetic – kinestetik) orqali o‘qitish nazariy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur model o‘quvchilarning o‘rganish uslublarini to‘rt asosiy turga ajratadi va har bir uslubga mos metod va vositalarni tanlash imkonini beradi. Ushbu maqolada nutq o‘stirish faoliyatini VARK modeli asosida tashkil etishning nazariy asoslari, pedagogik va psixologik jihatlari, shuningdek, ta’lim jarayonidagi imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Nutq – bu til vositalari yordamida fikrni ifodalash va muloqotga kirishish jarayonidir. Lingvistika, psixologiya va pedagogika fanlarida nutq tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Lingvistik nuqtai nazardan nutq til tizimining amaliy qo‘llanish shakli bo‘lsa, psixologik yondashuvda u inson tafakkurining tashqi ifodasi sifatida qaraladi. Pedagogik jihatdan esa nutq – shaxsning ijtimoiylashuvi, bilim va ko‘nikmalarni egallashi hamda o‘zini namoyon etishining muhim vositasidir.

Nutq o‘stirish faoliyati esa o‘quvchilarda og‘zaki va yozma nutqni rivojlantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik jarayon bo‘lib, u quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi: lug‘at boyligini kengaytirish, grammatik to‘g‘ri nutqni shakllantirish, bog‘lanishli nutqni rivojlantirish, talaffuz va fonetik malakalarni takomillashtirish va muloqot madaniyatini shakllantirish [1].

Nutqni rivojlantirish ta’lim jarayonining barcha bosqichlarida asosiy o‘rin tutadi. Boshlang‘ich ta’limda u o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini shakllantirib, ularda mulohaza yuritish va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘rta va yuqori ta’lim bosqichlarida esa nutqni o‘stirish mustaqil fikrlash, tahlil qilish, baholash va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Nutqi yaxshi rivojlangan o‘quvchi o‘z fikrini aniq, ravon va mantiqan izchil ifodalay oladi, muloqot jarayonida faol ishtirok etadi, o‘quv materialini chuqurroq anglaydi va

ijtimoiy muhitga tez moslasha oladi. Shuningdek, bunday o'quvchilar fikr almashish, munozara va taqdimotlar orqali o'z bilimlarini mustahkamlash, yangi g'oyalarni yaratish va amaliy muammolarni hal qilishda yuqori natijalarga erishadilar. Nutqni rivojlantirish orqali nafaqat og'zaki va yozma ifoda ko'nikmalari oshadi, balki tanqidiy fikrlash, ijodiy tafakkur va kommunikativ qobiliyatlar ham samarali tarzda shakllanadi.

Shu sababli nutq o'stirish faoliyatini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish, xususan, o'quvchilarning o'rganish uslublarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

VARK modeli XX asr oxirlarida ta'lim psixologiyasi va pedagogikada shakllangan bo'lib, o'quvchilarning axborotni qabul qilish va o'zlashtirishdagi ustuvor kanallariga asoslanadi. Mazkur model N. Fleming tomonidan taklif etilgan va quyidagi to'rt o'rganish uslubini o'z ichiga oladi:

- Visual (vizual) – axborotni ko'rish orqali qabul qiluvchi o'quvchilar;
- Auditory (eshitish) – axborotni tinglash orqali o'rganadigan o'quvchilar;
- Reading/Writing (o'qish/yozish) – matn bilan ishlashni afzal ko'ruvchi o'quvchilar;
- Kinesthetic (kinestetik) – harakat, tajriba va amaliy faoliyat orqali o'rganadigan o'quvchilar.

VARK modeli konstruktivizm, ko'pkanalli idrok, faoliyatga asoslangan ta'lim va individual farqlar nazariyalariga asoslanadi. Ushbu yondashuvlarga ko'ra, bilim tayyor holda berilmaydi, balki o'quvchi tomonidan faol o'zlashtiriladi va shakllantiriladi. Ta'lim jarayonida ko'rish, eshitish, o'qish-yozish hamda harakat kabi turli sezgi organlarining ishtiroki bilimning mustahkam va samarali o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Nutq o'stirish jarayonida mazkur nazariy asoslar o'quvchilarning nutqiy faoliyatini faollashtirish, ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Vizual o'rganish uslubiga ega bo'lgan o'quvchilar uchun rasmlar,

diagrammalar, jadvallar, sxemalar, infografikalar va slaydlar muhim didaktik vosita hisoblanadi. Ushbu vositalar orqali o'quvchilar matn mazmunini yanada chuqurroq anglaydi, so'z va obraz o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlik kuchayadi hamda tasviriy va hikoyaviy nutq rivojlanadi. Masalan, rasm asosida hikoya tuzish, komikslar orqali dialog yaratish yoki sxema yordamida matn rejasini tuzish vizual o'quvchilar uchun ayniqsa samarali hisoblanadi.

Auditory o'quvchilar esa tinglash va eshitish orqali ma'lumotni tezroq o'zlashtiradi. Nutq o'stirish jarayonida suhbat va munozaralar, audio matnlar, podkastlar, rolli o'yinlar, dramatisatsiya hamda she'r va matnlarni ifodali o'qish kabi metodlar ularning og'zaki nutqini boyitadi. Bu usullar eshitish xotirasini rivojlantirib, to'g'ri talaffuz va ravon nutq shakllanishiga yordam beradi.

O'qish-yozishga moyil o'quvchilar uchun matn bilan ishlash yetakchi o'rinni egallaydi. Matn tahlili, esse va insho yozish, qayta hikoyalash, reja tuzish hamda lug'at daftarlari bilan ishlash yozma nutqning aniqligi, mantiqiyligi va izchilligini ta'minlaydi. Bu faoliyatlar o'quvchilarda fikrni yozma shaklda to'g'ri va asosli bayon etish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Kinestetik o'quvchilar esa bilimni asosan amaliy faoliyat jarayonida o'zlashtiradilar. Nutq o'stirishda sahnalashtirish, o'yinli metodlar, harakatli mashqlar, tajribalar asosida hikoya tuzish kabi usullar samarali bo'lib, ular nutqni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash imkonini beradi. Natijada o'quvchilarning faolligi oshadi va nutqiy ko'nikmalar mustahkamlanadi [7].

Xulosa qilib aytganda, nutq o'stirish faoliyatini VARK modeli orqali tashkil etish o'quvchilarning individual o'rganish uslublarini hisobga olishga asoslangan samarali pedagogik yondashuv hisoblanadi. Mazkur model nutqiy faoliyatni faollashtiradi, ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qiladi hamda o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. VARK modeli asosida tashkil etilgan nutq o'stirish mashg'ulotlari ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fleming, N. D. (2020). Teaching and Learning Styles: VARK Strategies. Christchurch: VARK Learn Limited.
2. Mayer, R. E. (2020). Multimedia Learning (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
3. Richards, J. C., Rodgers, T. S. (2022). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Schunk, D. H. (2020). Learning Theories: An Educational Perspective. Boston: Pearson Education.
5. Tomlinson, C. A. (2021). How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms. Alexandria: ASCD.
6. Abduqodirov, A., Begimqulov, U. (2022). Ta'limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Xolmatova, D. (2023). Nutq o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning pedagogik asoslari. Pedagogik ta'lim, 2(1), 45–52.